

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ФАХІВЦЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

У статті викладені зміст і структура психологічної готовності фахівця до діяльності в умовах ведення бойових дій. Визначено, що структура такої готовності складається з таких її видів як тривала і короткочасна готовність. Для кожного з видів готовності визначені відповідні складові, компоненти і показники готовності.

Ключові слова: психологічна готовність, структура готовності, ведення бойових дій.

В статье изложены содержание и структура психологической готовности специалиста к деятельности в условиях ведения боевых действий. Определено, что структура такой готовности состоит из таких ее видов как длительная и кратковременная готовность. Для каждого из видов готовности определены соответствующие составляющие, компоненты и показатели готовности.

Ключевые слова: психологическая готовность, структура готовності, ведение боевых действий.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз теоретично-прикладних аспектів психологічної готовності фахівця до здійснення професійної діяльності в умовах ведення війни свідчить про те, що цей феномен досить складний для пізнання. Дослідники сфери людинознавчих наук характеризують це явище, як правило, через опис індивідуально-психологічних і психофізіологічних якостей фахівців, висвітлення їхніх численних здібностей, умінь і навичок та професійних властивостей в контексті їх затребуваності під час виконання бойових завдань. Проте у спеціальній літературі ще не достатньо чітко визначено зміст і структуру такої надзвичайно важливої складової ефективності та безпечності здійснення екстремальних видів діяльності як психологічна готовність. Її формування є одним із пріоритетних завдань впродовж професійної підготовки та подальших етапів професійного становлення фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема готовності фахівця до професійної діяльності тривалий час є предметом дослідження багатьох учених. Психологічні аспекти готовності досліджували Е. Зеєр, Е. Клімов, І. Кондаков, Т. Кудрявцев (особистісна готовність до професійної діяльності); Г. Балл, М. Дьяченко, Л. Кандилович, М. Левітов, В. Моляко, Л. Орбан-Лембрик (теоретичні основи психологічної готовності). Ю. Бабанський, М. Богданова, З. Васильєв, Н. Кузьміна, В. Лозова, Л. Спінрін досліджували педагогічні аспекти

готовності та дидактичні та виховні умови і чинники, що дозволяють керувати становленням і розвитком готовності майбутнього фахівця. Зрозуміло, що психологічна готовність до різних видів діяльності має свої специфічні особливості. Разом з тим, більшість дослідників даної проблеми вказує на існування загальних для всіх видів діяльності характеристик психологічної готовності. Цілісна психологічна готовність до діяльності представляється як сукупність певних психологічних властивостей та станів особистості, які складають підсистеми короткочасної та тривалої готовності. Так, за П.П. Горностаєм під поняттям професійна готовність доцільно розуміти загальну готовність людини до професійної діяльності (як психологічну та і фізичну), що може бути як тривалою (професійна підготовленість), так і короткочасною [3,149]. Тривала готовність являє собою систему інтегрованих властивостей, знань, досвіду особистості. Ця готовність поєднує в собі усвідомлення ролі певної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо вирішувати професійні задачі, установку на актуалізацію наявних знань. Короткочасна психологічна готовність являє собою особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта образу структури певної дії та стійкої спрямованості свідомості на її виконання (включає в себе різного роду установки на усвідомлення задачі, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів

діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату) [13,20].

Загалом науковці розглядають готовність як довготривалу або загальну характеристику особистості та як психічний стан. Довготривала готовність містить набуті установки, знання, вміння, навички, досвід, якості і мотиви діяльності, а тимчасова являє собою актуалізацію усіх потенціалів, сили та психологічних можливостей для успішних дій у певний момент. Ф. Горбов, М. Дьяченко, Л. Кандибович, М. Левітов, Л. Нерсисян, В. Пушкін зауважують, що у процесі діяльності готовність проявляється як стійкі особистісні властивості людини (переконання, погляди, риси характеру тощо) так і ситуативні психічні стани, пов'язані з процесом діяльності (спостережливність, зібраність, задоволення тощо) [12, 415-425].

М. Левітов у психологічну готовність включає: зміст завдань, їхню новизну, складність, творчий характер; ситуацію діяльності, поведінкові зразки оточуючих людей; особливості стимуляції дій та результатів; мотивацію до досягнення результату; оцінку достовірності його досягнення; самооцінку власної підготовки; попередній нервово-психічний стан; стан здоров'я; досвід мобілізації сил на вирішення завдань більшої складності; уміння контролювати та регулювати рівень власного стану готовності; уміння самоналаштуватися, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності [9, 132].

М.І. Дьяченко і Л.О. Кандибович до компонентів психологічної готовності віднесли такі: 1) мотиваційний (позитивне відношення до професії, інтерес до неї і інші достатньо стійкі професійні мотиви); 2) орієнтаційний (знання і уявлення про особливості і умови професійної діяльності, її вимог до особистості); 3) операціональний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення і т.ін.); 4) вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями, з котрих складається виконання трудових обов'язків); 5) оцінювальний (самооцінка своєї

професійної підготовленості і відповідності процесу вирішення професійних задач оптимальним трудовим зразкам) [4].

Л. Карамушка визначає психологічну готовність як комплекс, взаємопов'язаних та взаємообумовлених психологічних якостей (мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей), які забезпечують ефективність професійної діяльності [6].

В. Моляко готовність до діяльності розглядає в залежності від її структурних блоків: сенсорної організації індивіда (показники, що відповідають фізіологічним характеристикам суб'єкта діяльності); показників, що відповідають умовам виконання діяльності; набору психологічних властивостей, станів та процесів особистості (психологічний рівень) [10,48].

В. Семіченко визначає готовність до професійної діяльності як психічний стан, і виділяє: операційну готовність як моментальну передстартову активізацію людини, її включення в діяльність з необхідним рівнем активності; функціональну готовність – усвідомлення людини своїх цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш імовірних способів діяльності; особистісну готовність, яка включає пролонговану високу активність людини при включенні в трудовий процес, прогнозування необхідності і розподілу в часі мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, оцінку імовірності досягнення життєвих успіхів через діяльність [11].

Наразі трикомпонентної моделі психологічної готовності дотримуються В. Шалаєв (інформаційний, операційний та мотиваційний компоненти), М. Логачов (психічний, технічний та фізичний компоненти), О. Іванова (функціональний, емоційний й особистісний компоненти), М. Томчук (мотиваційний, загальнопрофесійний та емоційно-вольовий компоненти), О. Божович (когнітивний, регуляторний та особистісно-смысловий компоненти) [4;14,39-46;1,25-37]. Чотирикомпонентну модель психологічної готовності пропонують О. Добрянський (мотиваційна, когнітивна, операційно-процесуальна та операційно-процесуальна готовність), В. Варваров (відображальний, спонукальний, виконавчий та регулюючий компоненти), Л. Карамушка, М. Москальов та О. Тополенко (мотиваційний,

когнітивний, операційний, особистісний компоненти) [7; 5; 2, 44; 15, 208-215].

М. Дьяченко та Л. Кандибович пропонують п'ятикомпонентну структуру готовності, яку розглядають як цілісне, ієрархічне, динамічне утворення до складу якого входять такі структурні елементи: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оціночний. Достатній розвиток даних компонентів і цілісне їх поєднання вони вважають показником високого рівня готовності спеціаліста, його активності, самостійності, творчості [4].

Л. Кондрашова пропонує шестикомпонентну структуру психологічної готовності, яка складається з таких компонентів: мотиваційного, морально-орієнтаційного, пізнавально-операційного, емоційно-вольового, психофізіологічного та оціночного [8].

Висновки. У наукових дослідженнях психологічна готовність особистості розглядається як багатогранний, багатокомпонентний, багатofункціональний та динамічний феномен. Науковці у різних галузях психології вирізняють у структурі психологічної готовності до професійної діяльності від двох до шести базових підструктур: морально-психологічні компоненти (спрямованість на професійну діяльність, усвідомлення цілей діяльності, потреби та інтереси особистості) та конкретні особистісні та професійні якості, що забезпечують якісне виконання професійних функцій (навчальна підготовка, індивідуально-психологічні особливості тощо).

Узагальнюючи підходи та напрацювання сучасних дослідників

особливостей психологічної готовності особистості до здійснення професійної діяльності, у структурі психологічної готовності фахівця до здійснення діяльності в умовах бойових дій являє доречно виокремлювати наступні компоненти: індивідуально-особистісні (когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний, регуляторний, операційний), соціально-психологічні (компонент міжособової та професійної взаємодії, адаптаційний) та генетичний (включає задатки та здібності як результат розвитку, темперамент та інші психофізіологічні якості). Свідченням правильності визначення психологічної готовності є такі системні ознаки їхніх психологічних структур як: наявність цілісної структури елементів, взаємозв'язок між ними, їхня ієрархічна організація, системоутворюючі фактори, вхідні і вихідні структурно-функціональні характеристики, рівень розвитку. Тому особистість фахівця як ієрархічно організована система має охоплювати конкретні базові якості його цілісної психологічної структури. Наразі, до проблеми психологічної готовності фахівців до здійснення службової діяльності в умовах бойових дій, слід зазначити, що науковців більше цікавить не скільки змістові аспекти готовності як психологічного феномену, скільки прикладний аспект проблеми його формування в умовах ведення сучасних війн.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку пов'язані із науковим пошуком, розробкою та обґрунтуванням форм та методів розвитку психологічної готовності фахівців до здійснення діяльності в умовах бойових дій.

Список використаних джерел

1. Божович Е. Д. Языковая компетенция как критерий готовности к школьному обучению / Е. Д. Божович // Психологическая наука и образование. – 1999. – № 1. – С. 25-37
2. Варваров В. И. Психология личности советского воина / В. И. Варваров. – М. : ВПА, 1974. – 44
3. Горноста́й П.П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: Автореф. дисс... канд. психол. наук: 19.00.07 / НИИ психологии УССР / П.П. Горноста́й. - К., 1988. - 149 с.]
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Из-во БГУ, 1976. – 175 с;
5. Добрянський О. А. Сутність та структура психологічної готовності слідчих до професійної діяльності в екстремальних умовах / О. А. Добрянський // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид.. – Хмельницький. – 2012.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посіб./ Л. М. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. — 344 с.
7. Карамушка Л. М. Психологічний аналіз особливостей формування управлінської команди освітньої організації / Л. М. Карамушка, О. А. Філь // Народна освіта : електронне наукове фахове видання. – Режим доступу :

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/1/statti/3karamyshka/3karamyshka.htm>

8. Кондрашова Л. В. Формування творчої особистості в процесі навчання: теорія, практика, досвід: монографічний посібник / Л. В. Кондрашова, З. В. Друзь, Н. І. Білоконна, З. М. Мірошник. – Кривий Ріг-Київ, 2009. – 559 с.

9. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1964. – 132 с.

10. Моляко А. Психологическая готовность к творческому труду / А. Моляко. – К., 1989. – С.48

11. Семиченко В. А. Психология направленности : учеб.-метод. пособие / В. А. Семиченко, А. М. Галус. – Хмельницький : ХГПИ, 2003. – 522 с.

12. Сімко Р. Т. Поняття готовності до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки / Р. Т. Сімко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2011. – Вип. 13. – С. 415-425

13. Тарновская А.С. Формирование психологической готовности студентов университета к педагогической деятельности в школе: Автореф. дис. ...канд. психол. наук (19.00.07) / НИИ психологии УССР / А.С. Тарновская. – К., 1991. – 20 с.

14. Томчук М. І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності особистості до діяльності / М. І. Томчук // Психологія і суспільство. – 2010. – №4. – С. 39-46.;

15. Тополенко О. О. Психологічна готовність керівників до прийняття управлінських рішень (теоретична модель) / О. О. Тополенко // Вісник Національного технічного ун-ту України «КПІ». Серія : Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 3, ч. 1. – С. 208-215.

References

1. Bozhovych E. D. (1999) Yazikovaia kompetentsyia kak kryteryi hotovnosti k shkolnomu obucheniyu [Language competence as a criterion of readiness for schooling]. *Psikhologicheskaiia nauka u obrazovanye*, 1, 25-37 (in Ukrainian).

2. Varvarov V. Y. (1974) *Psikhologhiia lychnosti sovet'skoho voyna*. [Psychology of the personality of the Soviet soldier], VPA, 44 (in Russian).

3. Hornostai P.P. (1998) *Formyrovanye psikhologicheskoi hotovnosti starsheklassnykov k pedagogicheskoi deiatelnosti* [Formation of psychological readiness of senior pupils for pedagogical activity] (Abstract of PhD thesis). *NYU psikhologhiy USSR* (in Russian).

4. Diachenko M. Y. (1976) *Psikhologicheskyye problemy hotovnosti k deiatelnosti* [Psychological problems of readiness for activity] Mynsk : Yz-vo BHU, 175 (in Russian).

5. Dobrianskyi O. A. (2012) *Sutnist ta struktura psikhologichnoi hotovnosti slidchykh do profesiinnoi diialnosti v ekstremalnykh umovakh* [The essence and structure of psychological readiness of investigators to professional activity in extreme conditions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy : elektron. nauk. fakh. vyd., Khmelnytskyi* (in Ukrainian).

6. Karamushka L. M. (2003) *Psikhologhiia upravlinnia* [Management psychology] *Navch. Posib*, K.: Milenium, 344 (in Ukrainian).

7. Karamushka L. M. *Psikhologichnyi analiz osoblyvostei formuvannia upravlinskoi komandy osvithoi orhanizatsii* [Psychological analysis of the peculiarities of the formation of a management team of an educational organization]. *Narodna osvita : elektronne vydannia*. <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/1/statti/3karamyshka/3karamyshka.htm> (in Ukrainian).

8. Kondrashova L. V. (2009) *Formuvannia tvorchoi osobystosti v protsesi navchannia: teoriia, praktyka, dosvid* [Formation of a creative person in the process of learning: theory, practice, experience] a monographic guide *Kryvyi Rih-Kyiv*, 559 (in Ukrainian).

9. Levytov H. D. (1964) *O psikhicheskyykh sostoianiyakh cheloveka* [About mental states of a person] *Prosveshchene*, 132 (in Russian).

10. Moliako A. (1989) *Psikhologicheskaiia hotovnost k tvorcheskomu trudu* [Psychological readiness for creative work], 48 (in Russian).

11. Semychenko V. A. (2003) *Psikhologhiia napravlennosti* [Psychology of orientation] *Khmelnytskyi : KhHPY*, 522 (in Ukrainian).

12. Simko R. T. (2011) *Poniattia hotovnosti do profesiinnoi diialnosti na suchasnomu etapi rozvytku psikhologichnoi nauky* [The concept of readiness for professional activity at the present stage of development of psychological science] *Problemy suchasnoi psikhologii* : zb. nauk. prats K-PNU im. I. Ohienka ta In-tu psikhologii im. H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy 13, 415-425 (in Ukrainian).

13. Tarnovskaia A.S. (1991) *Formyrovanye psikhologicheskoi hotovnosti studentov unyversyteta k pedagogicheskoi deiatelnosti v shkole* [Formation of psychological readiness of university students for pedagogical activity in school] (Abstract of PhD thesis). *NYU psikhologhiy USSR* (in Russian).

14. Tomchuk M. I. (2010) *Metodolohichni zasady doslidzhennia ta formuvannia psikhologichnoi hotovnosti osobystosti do diialnosti* [Methodological bases of research and formation of psychological

readiness of the person for activity] *Psykholohiia i suspilstvo* 4, 39-46 (in Ukrainian).

15. Topolenko O. O. (2007) *Psykholohichna hotovnist kerivnykiv do pryiniattia upravlinskykh rishen (teoretychna model) [Psychological readiness of managers to make managerial decisions (theoretical model)]* [Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho un-tu Ukrainy «KPI». Seriia : Filosofi. Psykholohiia. Pedahohika. 3, 1, 208-215. (in Ukrainian).

SUMMARY

Karpyuk Y. I., candidate of psychological sciences, associate professor

PSYCHOLOGICAL READINESS OF THE SPECIALIST TO ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF WARFARE

Introduction *The special literature does not yet sufficiently clearly define the content and structure of such an extremely important component of the effectiveness and safety of extreme activities as psychological readiness. Its formation is one of the priority tasks during the professional training and further stages of the professional formation of a specialist.*

Purpose *is to outline the content and structure of the psychological readiness of a specialist to operate in a combat environment. Determine the structure of such readiness and its types. For each type of readiness, identify the components, components and readiness indicators.*

Methods *Analysis, synthesis, comparison and generalization of data, content analysis of psychological and special scientific literature on the research problem*

Results *The problem of readiness of a specialist for professional activity for a long time is the subject of research of many scientists. It is clear that psychological readiness for various activities has its own specific features. However, the majority of researchers of this problem indicates the existence of general characteristics of psychological readiness for all types of activities. Holistic psychological readiness for activity is represented as a set of certain psychological properties and states of personality that make up subsystems of short-term and long-term readiness. Continuous readiness is a system of integrated properties, knowledge, experience of the individual. This readiness combines the awareness of the role of a particular profession in society, social responsibility, an attempt to independently and creatively solve professional problems, the installation of actualization of available knowledge. Short-term psychological readiness is a special mental state, characterized by the presence in the subject of the image of the structure of a certain action and a steady orientation of consciousness to its implementation.*

Conclusion *In scientific research, the psychological readiness of a person is considered as a multifaceted, multicomponent, multifunctional and dynamic phenomenon. Scientists in different branches of psychology distinguish in the structure of psychological readiness for professional activity from two to six basic substructures: moral and psychological components (focus on professional activity, awareness of goals of activity, needs and interests of the individual) and specific personal and professional qualities that ensure quality performance professional functions (training, individual psychological features, etc.)*

Key words: psychological readiness, structure of readiness, conditions of warfare.